

Het Groene Blad

IVN Eerbeek en omstreken Jaargang 35 nr.1 2023

Oude kost(baarheden)

Bezemkruiskruid

Paddenstoelenquiz

Colofon

IVN Eerbeek en omstreken

IVN, Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid afdeling Eerbeek en omstreken, is een vereniging van vrijwilligers die mensen betreft bij hun (groene) leefomgeving, natuur, milieu en landschap in de gemeente Brummen. IVN-Eerbeek organiseert activiteiten zoals wandelingen, cursussen en werkzaamheden in het groen voor iedereen.

Lid of vriend worden? Meld je via e-mail aan bij secretaris@ivn-eerbeek.nl of via de website.

Contributie (per jaar): Leden: € 25,- Donateurs: € 12,- Huisgenootleden € 12,-

Vriend van IVN Eerbeek € 48,-

Te betalen op IBAN. NL17 RABO 0309 230 705 t.n.v. IVN vereniging afd. Eerbeek e.o.

Opzegging, wijzigingen in adresgegevens, e-mailadres graag melden bij de secretaris secretaris@ivn-eerbeek.nl.

Bestuur

Voorzitter	Jos Rouland	voorzitter@ivn-eerbeek.nl
Secretaris	Herman Heskamp	secretaris@ivn-eerbeek.nl
Penningmeester	Wim den Hartog	penningmeester@ivn-eerbeek.nl
Lid	Lambert Kouwenberg	Lkouwenberg142@gmail.com
Lid	Ingrid van Eijk	iggyb@chello.nl

Werkgroepen

Excursies	Chris Holtslag	excursies@ivn-eerbeek.nl
Natuurtuin	Gerard Nijhof	natuurtuin@ivn-eerbeek.nl
Publiciteit	Sandra Christiaans	publiciteit@ivn-eerbeek.nl
Scholing	Herma Scherpenzeel	scholing@ivn-eerbeek.nl
Venel	Jos Rouland	venel@ivn-eerbeek.nl

Het Groene blad

Het Groene Blad is het contact – en informatieblad van IVN-Eerbeek en verschijnt viermaal per jaar. Het blad is van en voor leden en donateurs. Bijdragen zijn van harte welkom.

Overname van artikelen is toegestaan na schriftelijke toestemming van de auteur en de redactie.

Kopij voor Het Groene Blad kan worden verstuurd naar: redactie@ivn-eerbeek.nl

Het Groene Blad is eveneens te lezen op de website van IVN-Eerbeek en omstreken www.ivn-eerbeek.nl onder publicaties.

Redactie: Lambert Kouwenberg, Jan Coenraads en Jan Groenhof.

Opmaak en vormgeving: Herman Heskamp en Ronald Geerlof.

De uiterste inzenddatum kopij voor het volgende nummer is 1 april 2023.

ISSN 2543-117X

Het Groene Blad

IVN afdeling Eerbeek - 1-2023

Redactioneel

Een jaar is ten einde, leve het nieuwe jaar!

Wat was het een bewogen, onrustig en in veel opzichten verdrietig jaar, dat 2022.

Zoveel geweld, zoveel agressie, zoveel onverdraagzaamheid. En overal, he-laas. Over de hele wereld, in Europa, in Nederland, in de grote steden en soms nóg meer nabij.

Gelukkig ligt er nu weer een nieuw jaar voor ons met nieuwe kansen, nieuwe mogelijkheden, nieuwe hoop. Hoewel het niet meevalt optimistisch te blijven moeten we er toch maar de moed in houden. Want hoop doet leven!

Persoonlijk ben ik van mening dat leven in of in elk geval nauw betrokken bij de natuur, de lasten minder zwaar kan maken. Ontspannen, tot rust komen, reflecteren en relativeren gaat zoveel makkelijker bij een heide-wandeling of op een bankje aan de waterkant. Na de winter komt altijd weer de lente. Na afbraak weer de opbouw. Maar ook de wintertijd heeft zo zijn charmes.

Zelfs zonder sneeuw en ijs valt er nog van alles te beleven, te zien en te horen. Ook dichtbij in de tuin of op de voedertafel voor de vogels. Met een beetje geluk zie je bijzondere vogels of een wild zoogdier van welk formaat dan ook. En als je niet in staat bent zelfstandig eens naar buiten te gaan, is er wellicht wel iemand die je eens komt ophalen voor een uitstapje. Het zou een goed voornemen voor het nieuwe jaar kunnen zijn: klein gebaar, groot plezier.

Het winternummer van Het Groene Blad ligt weer voor u. Veel schrijvers hebben opnieuw hun best gedaan u met hun pennenvruchten een paar prettige uurtjes te bezorgen. U zult merken dat in de winter niet alles dor en dood is, dat sommige bomen hun groene blaadjes behouden en dat er ook nu bloeiende planten zijn.

Dit nummer heeft ook een behoorlijk poëtische en fantasierijke kant met een gedicht van wellicht ons jongste IVN-lid en de verhalende sprookjes van Els Baars. Met de maker van het gedicht zult u overigens via een heel persoonlijk interview nader kunnen kennismaken.

Ondanks de nadelen van stikstofdepositie voor paddenstoelen, blijven er nog talloze exemplaren over waarvan we kunnen genieten. Herkent u ze allemaal?

Wanneer u dit leest is het nieuwe jaar al weer een maand oud en waar-schijnlijk is er weer veel gebeurd. Ik hoop met u dat er tussen alle onheil ook veel positieve berichten en gebeurtenissen te vinden zullen zijn.

Rest mij nog u een natuurrijk, groen, gezond, rustgevend, vredelievend en voorspoedig 2023 te wensen. Ik hoop dat u troost zult vinden als het even niet meezit. In de natuur maar natuurlijk ook bij anderen. Prosit!

Lambert Kouwenberg

Inhoud

- 4 Oude kost(baarheden)
- 8 Van de regen in de drup
- 8 Bezemkruiskruid
- 13 Interview
- 16 Boomschuim
- 17 Dodaars
- 19 Hulst
- 20 Moeflons
- 22 Wintereik
- 24 Stikstofdepositie
- 25 Ledenadministratie
- 26 Paddenstoelenquiz
- 27 IJzersterk en oerhard
- 28 Agenda

Drukker:
Editoo B.V. te Arnhem

6824 GP Arnhem

085 773 774 2
info@editoo.nl
www.editoo.nl

Winter op de Loenermark
Foto's Herman Heskamp

Ouwe Kost(baarheden)

AUTEUR: BERT VAN DER SAAG

Landgoed 'Beekhul'

Regelmatig komen wij achter in het gebied van camping Coldenhove. Daar zien we op een heuvel een mooi huisje staan. De meesten van ons kennen het wel. Zeker als je vertelt dat meerdere afleveringen van 'Ernst, Bobbie en de rest' er zijn opgenomen. Een zeer bekende kinderserie uit de jaren 2000.

Net als verscheidene andere Indië-gangers zoals Broese van Groenou van het Zilven, Roozeveld van der Ven van de Hindeberg en de familie Muller van het Spreeuwnest, kocht ook Hendrik Jan Ankersmit begin 1900, 74 hectare grond. De familie Ankersmit uit Deventer was rijk geworden in de katoenhandel.

Het huisje en de omgeving

De familie liet op deze plek in 1913 een eenvoudig houten huisje bouwen. Het werd wel op pijlers geplaatst, omdat het op een heuvel stond en men niet wilde dat het zou gaan verzakken. Een heuvel is in het dialect een hul. Het huisje had een huiskamer, twee slaapkamers en een keuken. In het huisje waren geen water en elektriciteit. Wel was er een houten ijskast die in de vloer kon zakken. De binnenkant was dubbelwandig met zink bekleed. Er kon ijs in worden gebracht en via een leidinkje werd het smeltwater afgevoerd. Hiermee konden in de warme tijden etenswaren langer bewaard blijven. Ik heb me afgevraagd hoe men aan ijs kwam. Uit de beek halen was geen optie.

De ligging van het huisje, op de heuvel, was natuurlijk prachtig.

Eerbeek huize Beekhul 1934

Om er te komen moest je de Laak op en dan via de Imbosweg. De Boshoffweg was een zandpad dat alleen toegang gaf tot landgoed De Molenbeek en verder liep over de grond van Sanders.

Het huisje was er eerder dan de camping. Op de kaart komt de naam Beekhul echter pas voor het eerst in 1934 voor. De camping en de Zuiderzon waren er toen nog niet. Cor Wolzak kocht de grond voor de camping in 1931 van W.A. Sanders.

Boswachter Elbertsen, de opa van Marianne van Zadelhoff, had een sleutel van het huisje en hield de boel in de gaten als de familie voor langere tijd afwezig was. Nog steeds wordt het huisje aangeduid als het 'boswachters-huisje'. Er heeft echter nooit een boswachter in gewoond. Ook lees je nog wel eens dat de familie Wolzak er heeft gewoond. Maar ook dat is niet waar.

Als je vanaf de Imbosweg kwam, liep er een lange trap omhoog die toegang gaf tot het huisje. Onderaan de trap lag een weiland, onderbroken door bomen. Dit weiland strekte zich uit tot aan de Eerbeekse beek. Over de beek lag een bruggetje, dat verbinding gaf met het schiereiland tussen de twee sprengenkoppen. Op dit eiland stond ooit

een blokhut, speciaal voor de padvinders. Het was een behoorlijk open gebied met zand, gras en een enkele boom. Het bruggetje is verdwenen en van de blokhut zijn eveneens geen resten meer te vinden. Eigenlijk kun je het schiereiland niet meer betreden, het is er volledig dichtgegroeid.

In de wei stonden een paar paardenboxen. De familie Ankersmit was gek op paardrijden en later, toen het terrein in handen was gekomen van Cor Wolzak, werd het weiland nog intensief gebruikt. Er was samenwerking met manege Van de Velde uit Scheveningen. Zo werd er rijonderricht gegeven en les in het verzorgen van de paarden zoals poetsen. Ook waren de paardrijtochten in trek.

Naarmate de camping zich meer uitbreidde en het aantal tenten toenam, werden er andere plekken gezocht. Jarenlang is er een tentenkamp geweest tussen de Boshoffweg en de Eerbeekse beek. Pas in 2004 is die plek vervangen en aan het eind van het park komen te liggen. De Boshoffweg is recht getrokken en toen zijn ook de nieuwe bungalows gebouwd.

De familie Ankersmit

De familie Ankersmit werd rijk door hun katoenhandel. De eerste Ankersmit, Hendrik Jan (I), werd in 1775 in Terwolde geboren en overleed in 1850. Hij was getrouwd met Christina Kok uit Wilp. De zonen gingen het bedrijf in. Er volgden in de loop der tijd zes zonen, die allemaal naar de grondlegger vernoemd werden en dus allemaal Hendrik Jan heetten. Het bedrijf dat veelomvattend werd, kreeg een voortzetting in Deventer.

Bijzonderheidje: De meesten van ons kennen het terrein van het Zilven (Broese van Groenou) en komen er geregeld. Het schijnt dat tante Lee hier ook is geweest. Gerharda Johanna Helena (Heleen of tante Lee) (1869-1944), was de dochter van Hendrik Jan IV. Na de dood van haar ouders kwam zij via Franc van der Goes in contact met het socialisme. Zij werd socialiste, feministe, secretaris van de Bond van Sociaal-Democratische vrouwenpropagandaclubs. Zij bleef ongehuwd. Zij was bevriend met o.a. Mathilde Wibaut en Carry Pothuis-Smit. Ook kwam zij bij de dochters van Broese van Groenou. Van deze familie waren Mien en Miel ook feministen en pacifisten. Zij waren beiden bevriend met Aletta Jacobs, die regelmatig op het landgoed Broese van Groenou verbleef. Aletta was de eerste

Gerharda Johanna Helena (Heleen of tante Lee) (1869-1944)

vrouw die werd toegelaten op de universiteit en ook de eerste vrouw die arts werd en promoveerde. Aletta wordt gezien als het boegbeeld voor feminisme en vrouwenkiesrecht. Hierin was dus ook tante Lee geïnteresseerd. Daarnaast timmerde tante Lee internationaal aan de weg, gaf overal lezingen. Zij werd in de jaren '20 lid van de Communistische Partij Holland (CPH). In de jaren dertig bezocht zij Rusland en werd ontvangen door Stalin. In de WO II moest zij onderduiken omdat zij tijdens haar spreekbeurten waarschuwde voor het opkomend nationaal-socialisme. Zij stierf in 1944 in Rhenen, vlak voor de Slag om Arnhem. Oom Hendrik Jan V regelde en betaalde de begrafenis.

Hendrik Jan (V) (1895-1982)

Hendrik Jan (V) (1895–1982) trouwde met Anna Maria Bunschoten (1902–1984).

Zij kregen Hendrik Jan VI (1922 – 1952), die op jonge leeftijd overleed in de VS. Hendrik Jan (V) ging scheiden en trouwde daarna met Kareline Bloemendal (1902–1995). Zij kregen een dochter Sophia Aleida en een zoon Jan. Jan was directeur van Ankersmit's Textielfabrieken N.V. en Gedeputeerde in de Staten van Overijssel. Sophia trok ook naar de VS, waar zij overleed.

Hendrik Jan V is waarschijnlijk degene die de grond heeft gekocht.

Hij is de bekendste Ankersmit. Hij werd geboren in Deventer en overleed in Gorssel. Na zijn opleiding in Nederland studeerde hij scheikunde in de VS, hij was een echte VVD-er en had vele functies:

- *lid Raad van Bestuur NV Ankersmit's katoenfabrieken,
- *lid Raad van Bestuur beleggingsmaatschappij 'Ankersmit',

- *lid Raad van Bestuur chemische fabriek 'Ankersmit',

- *President-commissaris NV Sallandsche bank,

- *waarnemend burgemeester van Deventer

- *lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Daarnaast had hij ook nog verscheidene nevenfuncties, zo was hij dijkgraaf van het Waterschap Salland. In de oorlog nam hij deel aan het verzet. Hij was iemand met een opgewekt karakter, een innemende man. In 1952 werd hij benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Zijn zoon Jan Ankersmit werd op 12 juni 1927 in Deventer geboren, hij overleed in Diepenveen op 11 mei 2019. Jan en zijn vrouw hadden geen kinderen.

In de tijd dat de familie Ankersmit het huisje bezat, mocht er, met toestemming van de familie, wel gekampeerd worden. De padvinders (scouting) maakten hier gebruik van, vooral het terrein langs de beek was geliefd. Na afloop mochten er geen sporen van gebruik achterblijven.

In de oorlog

In de laatste winter van de oorlogsperiode, zat in de paardenstal, bij het huisje, de familie Mozes ondergedoken. Vader en moeder waren met 3 kinderen gevlucht uit Arnhem. Ze hadden al twee jaar op verschillende adressen op zolders en in kelders verborgen gezeten. Uiteindelijk werden ze, op de fiets, door de Ondergrondse naar de camping gebracht. De paardenstal had één raam. De planken

Beekhut blokhut

wanden waren met karton bedekt en de vele kieren dicht-gestopt met kranten en lappen om de koude lucht een beetje tegen te houden. Vader, moeder en de drie kinderen sliepen op een soort bedden op de kale grond. Toen de Canadezen hen kwamen bevrijden waren ze zo verzwakt dat vader Bram niet kon opstaan en moeder spontaan neusbloedingen kreeg. Maar ondanks deze slechte omstandigheden, hebben ze de oorlog overleefd.

Ook in de blokhut zaten onderduikers. De aanslag op Rauter (commandant van de SS en de politie in Nederland) bij de Woeste Hoeve is hier, zonder medeweten van Cor Wolzak, voorbereid. Na het mislukken van de aanslag zijn de mannen er weer verschoolen geweest. Marianne van Zadelhoff, die regelmatig met haar opa in de hut kwam, kan zich nog herinneren dat op een van de wanden stond:

“20+ kaas, geen bezwaar, ik leg 2 plakjes op elkaar”. Of dit uit de oorlog of van na die tijd is, weet ze niet. Het is ook de vraag of ze in de oorlog al 20+ kaas hadden.

De laatste van de familie, die de Beekhut in bezit had, was Rudolf (Oom Ru, 1900– 1985).

In de oorlog gingen zijn zonen Hendrik Jan en Frank regelmatig vanuit Delft, waar zij studeerden met medestudenten, naar het huisje. Hier konden ze rustig studeren. Zij bouwden ook het bruggetje omdat ze het geploeter om aan de overkant te komen te lastig vonden.

Vlak na de oorlog kwam de familie nog wel eens maar steeds minder op het landgoed. Frank, de jongste zoon, ging er nog wel regelmatig kamperen. Het huisje was dan vaak al bezet, maar kamperen was natuurlijk veel spannender. Ook de neven Willem en zijn broer Roef kwamen er in 1951 met Pasen. Roef ging er met zijn vriend Klaas Kremer op de fiets naartoe.

Nieuwe eigenaren

De bezoeken van de familie Ankersmit aan het landgoed werden steeds minder. De familieleden zwierven uit en in de jaren vijftig huurde Cor Wolzak het huisje en later kocht hij het landgoed. De familie Wolzak woonde 's zomers op de camping vlak naast het waterreservoir op de Taborberg. Zij hebben nooit op Beekhut gewoond.

In 1956 verkocht Cor Wolzak de camping aan de N.V. Levensverzekering Nillmij. Deze is later opgegaan in Aegon. Met de overname veranderde ook het gebruik van de camping. De paarden verdwenen, evenals de paardenstal. Het bruggetje werd afgebroken en ook de blokhut verdween. Het gehele terrein veranderde. Er kwamen meer bomen en struiken. De weide hield geen stand. In het begin kon je aan beide kanten van de beek nog lopen, er liep een soort pad.

Dat moet je nu niet meer proberen. Er kwamen hekken om de beek en de camping. Dit omdat de dieren, vooral zwijnen, steeds brutaler werden. Ze vernielden de beekwallen en de beek zelf werd een vaste plek om te zoelen. Op de camping lag dat anders. Sommige gasten vonden het prachtig als de dieren kwamen. Ze strooiden voedsel. Dat vonden de beesten heerlijk en die kwamen wel. Maar wanneer navolgende gasten die beesten niet zo leuk vonden, strooiden ze niet. Dat vonden de dieren dan weer niet leuk en werden agressief. En wie kregen de kous op de kop, jawel de dieren. Dus kwam er een groot hek om de camping.

In 1996 veranderde de naam van de camping in Landal Greenparks (Landal Coldenhove). De camping ging door met de modernisering en op een gegeven moment was het huisje 'Beekhul' te ouderwets. Het werd gebruikt voor de opslag van spullen en niet meer verhuurd. In die tijd maakte het Duitse bedrijf Milka veel reclamefilmpjes met een paarse koe. Voor de opnames werd het huisje gebruikt en in de Milka-kleuren, paars, geveerd. Deze afschuwelijke kleur werd later vervangen door andere kleuren. Het huisje is ook gebruikt voor opnames van de kinderserie 'Ernst, Bobbie en de rest'. Deze kinderserie bestaat al vanaf 1997. Twee Haagse vrienden schrijven en spelen het. Er zijn een aantal opnames gemaakt in en om Beekhul. Zoals in 1998, seizoen 2 – avonturen op vakantie en seizoen 3 – avonturen op de boerderij en seizoen 5 – avonturen bij de boswachter. Ik weet nog goed dat, toen wij erlangs kwamen hardlopen, dat er veel kinderen waren en dat er volop opnames aan de gang waren. Op een gegeven moment was er sprake van dat het huisje zou worden afgebroken. Gelukkig vonden enkele personeelsleden dat zonde en gingen het opknappen. Dat lukte wonderwel. Het huisje ging weer in de verhuur en dat is tot op de dag van vandaag nog steeds zo.

Wat ik wel een beetje vreemd en eigenlijk respectloos vind, is het feit dat Huisje Beekhul vanaf 10 december 2014 Huisje Hoogland heet?? Op deze datum nam commercieel directeur Bas Hoogland afscheid van Landal. Huisje Beekhul was zijn favoriete huisje, waar hij regelmatig verbleef. Dat kan ik me ook wel voorstellen, maar om het dan een andere naam te geven? Wij, hardlopers, lopen nog regelmatig via de camping en het terrein erachter naar de Zilvense Hei. Het is en blijft een mooi gebied. Zeker als je de geschiedenis wat beter kent.

Bronnen:

Willem Ankersmit die, namens de familie, informatie en foto's heeft verzorgd.

Website: Ankersmit's Textielfabrieken N.V.

Contact en foto's: Louise Tjoonk-Wolzak en Marianne van Zadelhoff

Het Groene Blad IVN Eerbeek nr.1 2020

Biografisch portaal van Nederland

www.peacreations.nl

Parlement.com

Elsevier – 1987 – Gedachtengoed – Paardestal van Emmy van Overeem.

Paarse huisje

Ernst, Bobby en de rest

Huisje Hoogland!

Van de regen in de drup

AUTEUR: HERMAN HESKAMP

Of was het andersom? De vierentwintigste editie van de Eindejaarswandeling was een natte aangelegenheid. Gelukkig hadden we via buienradar al geanticipeerd op de verwachte regen en alles binnen gepland.

Met 24 inschrijvingen viel de aanmelding alleszins mee. De opkomst was iets lager maar dat mocht de pret niet drukken. Chris (Holtslag) had de wandeling uitgezet met enkele geplande afkortingen zodat we niet het gehele 'Eertbeekse Beekpad' -klompenpad afliepen.

De start vond plaats bij de Camping Robertsoord, die ons gastvrij onthaalde en hun recreatieruimte ter beschikking stelde. Rond tien uur druppelden de lopers binnen, waar Gerard (Nijhof) klaar zat om de financiële zaken te regelen. Daarna was er tijd voor koffie of thee met een roomsoesje.

Veel herkenning bij de deelnemers van eerdere eindejaarswandelingen, waarbij onder andere de wandeling achter de Jutberg goed scoorde vanwege de witte wereld tijdens die tocht. Na een tweede kopje was het tijd om te starten. Dat starten nam nog even wat minuutjes in beslag vanwege de regenpakken die over de normale kleding heen moesten worden aangetrokken.

Via de achterkant van de camping ging het op weg naar de Markvoortbossen waar even werd stilgestaan bij het probleem met de staalslakken op de voormalige stort van de

papierfabrieken en de toekomstige kaalkap van 5 hectares bos voor het beoogde 'Logistiek Centrum Eerbeek' om vervolgens door het bos (misschien de laatste keer?) richting Den Texweg te wandelen.

Na het oversteken van de Harderwijkerweg werd de route vervolgd door het 'Honderd eigenaren bos' naar de Doonweg. Van de Doonweg door het bos naar de achterkant van Neenah Coldenhove (papierfabriek). Hier maakten we kennis met de Eerbeekse beek die ter plaatse nog de Col-denhovense beek wordt genoemd.

De regen bleef maar 'stromen' zodat de geplande stop werd opgeschoven richting de parkeerplaats van Landal Greenparcs. Er stond daar, wist Chris, vlakbij een grote tent met enkele zitbanken die waarschijnlijk eerder door de organisatie van het park gebruikt werd, maar op dat moment voor ons een geschenk uit de hemel was. Even droog zitten, een broodje eten of wat drinken was het devies.

Maar aan alles komt een eind en zo werd de regenkleding maar weer aan gedaan om door het heuvelachtige landgoed De Molenbeek op weg te gaan naar de Zilvenspreng en het voormalige zwembadje op landgoed Groenouwe. Dit was het verste punt in de route waarna we aan de terugtocht richting Eerbeek begonnen.

In de stromende regen

De regen die ons al de hele tocht begeleidde, bleef maar vallen en we staken voor de tweede keer de Harderwijkerweg over op weg naar het Bos Kobuspark. Chris vertelde hier hoe het park was ontstaan en waarom het nu nog een bos is.

Vervolgens kwam er een minder bosrijk stukje langs de rand van de bebouwde kom tot we weer bij de Eerbeekse beek kwamen om deze een stukje te volgen langs 't Haagje. Daar werd het plan van de provincie besproken om hier door de groene zone een brede asfaltweg aan te leggen ten behoeve van 'Folding Boxboard Eerbeek' (papierfabriek).

Het laatste deel van de wandeling ging weer richting de Doonweg waarbij we onderweg nog even het rangeren van een stoomlocomotief konden bewonderen. De meesten waren vervolgens weer blij toen de camping in zicht kwam, waar de glühwein en de oliebollen op ons stonden te wachten. Het was goed toeven in de voormalige recreatie-ruimte met al dat lekkers.

Helaas kwam ook hieraan een eind en met een laatste groet van 'tot ziens' of 'tot volgend jaar' waren de meeste gasten rond drie uur vertrokken.

Met dank aan de organisatie;
Chris Holtslag
Gerard Nijhof
Sandra Christiaans
Familie Heskamp

Bezemkruiskruid

AUTEUR: JAN COENRAADTS

Inleiding: wat Ierse geschiedenis

Dit keer begin ik met een stukje geschiedenis, want IVN-ers houden ook van cultuur. In augustus 2022 bezochten we Ierland en Noord-Ierland: een mooi en fascinerend land met veel ruimte, natuur en 'Keltisch' geïnspireerde kunst, muziek en folklore. Het aantal inwoners is relatief laag: in de republiek ongeveer 5 miljoen, in Noord-Ierland bijna 2 miljoen. Dit, terwijl het hele eiland (84% Iers, 16% Noord-Iers) een kwart groter is dan Nederland en België bij elkaar met hun bijna 30 miljoen inwoners.

Nog meer dan elders lijkt hier alles verbonden met het verleden. Je hoort wel dat er in Amerika meer Ierse afstammelingen wonen dan er in Ierland ooit woonden en dat kan best zo zijn. In de 18e en 19e eeuw was in Ierland jarenlang sprake van grote hongersnoden, vooral als gevolg van de aardappelziekte *Phytophthora infestans*. Alleen het feit dat het eiland in 1840 meer inwoners had dan nu illustreert al hoe rampzalig dit was. Rond 1840 waren er zo'n 8 miljoen inwoners, rond 1900 nog maar 3,5 miljoen. Veel Ieren verhongerden en veel anderen emigreerden, vooral naar Amerika, Canada en Australië. Helaas kwam zeker 10% van de emigranten onderweg alsnog om door besmettelijke ziektes en scheepsrampen. Het hardvochtige Engelse bewind over Ierland vergrootte daar de ellende nog, want of het nu Tories of Whigs waren: men zag en behandelde het eiland als wingewest.

In 1922 werd Ierland na veel geweld en politiek geharrewar een zelfstandige republiek, met uitzondering van zes graafschappen in het noordoosten van het eiland rond Belfast, de belangrijkste haven van het eiland. Zo'n honderd jaar later maakt de brexit deze situatie weer actueel.*

Al deze toestanden zijn niet meer direct zichtbaar in het Ierland van nu, maar de oplettende toerist ziet overal wel monumenten, musea en plaquettes die vooral herinneren aan de 'Great Famine' tussen 1845 en 1852 en aan het vertrek van later elders bekend geworden Ierse families, waaronder de Kennedy's. De vele kastelen van Engelse landheren herinneren aan de eeuwen waarin Ieren alleen mochten gehoorzamen en opstanden bloedig werden onderdrukt. Zonder kennis van het bovenstaande begrijpt de bezoeker niets van de Ierse volksaard, vrijheidszin en het ressentiment jegens 'Londen'.

Jakobskruiskruid

(*Jacobaea vulgaris*, eerder *Senecio jacobaea*)

Wij brachten de meeste tijd door aan de ook voor Ierse begrippen dun bevolkte, rotsachtige Atlantische kust. Op de weg daarheen viel het op hoeveel jakobskruiskruid er in weilanden en langs de wegen stond. In Nederland is de plant ook 'zeer algemeen', maar in Ierland nog wat meer. Ook op de kliffen en rotsen aan de Atlantische Oceaan kleurt dit kruid hele stukken geel. Terug in Nederland hoorde ik van een floristische relatie dat het geel ook van bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*) zou kunnen zijn, want die plant ruikt snel op langs de Atlantische kusten van Europa en de bloemen lijken op die van jakobskruiskruid. Hoewel al dit mooie geel wel degelijk jakobskruiskruid was, was mijn nieuwsgierigheid naar het bezemkruiskruid gewekt. Toen er aan de rand van het gemeentegazon naast mijn garagebox een plant bloeide met een paar 'jakobskruiskruidachtige' bloemen maar met totaal ander blad, dacht ik: "Het zal toch niet...". Ik zocht even

Jakobskruiskruid: het verschil in blad met dat van bezemkruiskruid is duidelijk.

op floravannederland.nl en het was, jawel, bezemkruiskruid. Een paar foto's genomen, vooral van het blad en dat was maar net op tijd. De volgende dag zag ik de bloemen al niet meer en weer een dag later was alles weggemaaid.

Jakobskruiskruid of bezemkruiskruid

Verreweg het meest verschillend en dus het gemakkelijkst te zien, vind ik het blad van beide planten. Van jakobskruiskruid zijn de middelste en bovenste bladen veerdelig en diep ingesneden, vaak ook gekroesd/gegolfd. De middelste en bovenste bladen van bezemkruiskruid zijn vooral heel smal en de - voor mijn gevoel - warboel van stengels en blaadjes geeft de plant een wat 'slordig' aanzien. Het geheel van de al vanaf de voet vertakte stengels met dunne blaadjes deed de naamgevers denken aan een omgekeerde bezem en zo kwam de plant dus aan zijn naam. In het Engels heet de plant *Narrow-leaved Ragwort*, in het Duits *Südafrikanisches Greiskraut* en in het Frans *Séneçon du Cap*.

De blaadjes van bezemkruiskruid zijn 6-7 cm lang en meestal 2-5 mm breed, soms een paar millimetertjes meer, maar blijven ook dan smal en vrij gaaf, zeker vergeleken met de tot dubbel veerdelige, grillig gevormde en veel bredere bladen van jakobskruiskruid. Voor het volgende verschil moet je de plant uitgraven: jakobskruiskruid heeft namelijk een penwortel en bezemkruiskruid niet. Wanneer je dan toch onderaan de plant bezig bent: vaak zijn de wortels en het onderste deel van de stengel van bezemkruiskruid verhout en die van jakobskruiskruid niet.

De bloemen lijken veel op die van jakobskruiskruid, maar het omwindsel heeft een buitenkrans met meer blaadjes (meestal 10-13) die naar boven toe uitlopen in een witte getande rand.

Bezemkruiskruid

Bezemkruiskruid

Het *inaequidens* in de wetenschappelijke naam betekent 'met ongelijke tanden', wat verwijst naar de blaadjes van het omwindsel (de krans van schutblaadjes om het bloemhoofdje van een composiet). De geslachtsnaam *Senecio* is afgeleid van *senex* ('grijsaard') en heeft betrekking op het grijze vruchtpluis van uitgebloeide bloemen.

Bezemkruiskruid is een neofyt, een nieuwkomer die relatief weinig in flora's, gidsen en overige literatuur van vóór 1980 voorkomt. De eerste vondsten in Europa dateren van rond 1900. Bij ons is de plant ingeburgerd tussen 1925 en 1949. De eerste vermelding in de mij ten dienste staande literatuur vond ik pas in de allerlaatste 'Geïllustreerde flora van Nederland' die verscheen in 1994: de 23e door Jaap Mennema 'geheel herziene' druk. Deze flora meldt onder meer: "Areaal: Z-Afrika, met wol in Europa ingevoerd, in 1905 voor het eerst verwilderd aangetroffen, in diverse landen inburgerend, in Nederland en België sinds 1975". Ongetwijfeld is de plant eerder in een Nederlandse uitgave besproken, maar het gaat om het grote plaatje. De Veldgids Rompgemeenschappen van Joop Schaminée, John Janssen e.a. (2015) wijdt een volle pagina aan bezemkruiskruid. De plant kwam tot 1960 vrijwel alleen in vrij bescheiden aantal voor in Limburg in de buurt van wolwasserijen aan rivieren. Na ongeveer 1960 begon bezemkruiskruid zich zo snel te verspreiden dat het nu tot een van de meest succesvolle nieuwkomers in ons land wordt gerekend. De heldergele composiet verovert in snel tempo wegbermen – speciaal middenbermen van de snelwegen –, stroken langs spoorwegen, bouwterreinen en bereikte inmiddels ook de duinstreek.

Bezemkruiskruid uitgebloeid

Tot diep in natuurgebieden is de soort te vinden en nu dus ook bij mijn garage. De plant groeit op zonnige, ruderaal standplaatsen, waarbij de vochtigheid niet erg bepalend is. Alleen heel droge plaatsen blijven vrij van bezemkruiskruid. Op omgewoelde grond doet de plant het uitstekend en ook wat de grondsoort betreft is de plant niet erg eenkennig: veel op zand-, maar ook op zavel, löss, mergel en steenbodems. Zelfs op de oude stadsmuren van Maastricht groeit al bezemkruiskruid. De NDFF (Nationale Databank Flora en Fauna) verspreidingsatlas geeft als biotoopvoorkeur 'natte ruigten' aan en noemt het kruid bovendien een 'kruidachtige chamaefyt', De Heukels' Flora meldt de verhouting en noemt het geen chamaefyt, maar een hemicryptofyt, wat iets passender lijkt bij een plant die tot op het onderste stukje van de stengel en de wortels na verdwijnt in de winter. Alleen het houtige deel van de plant overwintert.

Bezemkruiskruid langs de rondweg over de Mars in Zutphen.

Het overblijvende bezemkruiskruid komt vaak samen voor met andere eenjarigen als Canadese fijnstraal, akkerdistel en gewone zandmuur. Andere planten die je vaak in de buurt van bezemkruiskruid vindt zijn bijvoet, smalle weegbree, boerenwormkruid en kweek. Overigens noemen Schaminée e.a. nog wel 20 meer bekende soorten als 'begeleiders' van bezemkruiskruid, zij het wat minder dan de al genoemde.

Elders las ik dat bezemkruiskruid goed tegen zout kan, wat vaak inhoudt dat een plant dat zout eigenlijk wel een beetje fijn vindt. Dan wordt ook duidelijk waarom juist bermen van snel- en rijkswegen aantrekkelijk zijn voor de plant: daar wordt in de wintermaanden immers veel zout gestrooid. Die bermen van snelwegen zijn overigens wel een eigen artikel waard door alle bijzondere planten die je daar tegenwoordig tegenkomt, niet zelden juist vanwege dat zout. Om er maar wat te noemen: Deens lepelblad, Engels gras (veel langs de Veluwe A50 en de A1 in Overijssel), stomp kweldergras, hertshoornweegbree, gevlekte scheerling en hemelboom. En dus ook het hier besproken bezemkruiskruid. Vooral berminventarisaties door de Vlinderstichting en Floron leveren veel informatie op over de aan- en afwezigheid van planten in bermen.

Ook onze IVN-afdeling voert al enkele jaren berminventarisaties uit voor Floron, maar dan gaat het alleen om nectarplanten in bermen buiten de bebouwde kom langs gewone wegen, zeker niet om de voor onbevoegden streng verboden bermen en middenbermen van snelwegen. Bezemkruiskruid produceert net als andere kruiskruiden veel nectar en pollen, waardoor ze druk worden bezocht door zweefvliegen, bijen, vlinders enz. die dan weer voor de kruisbestuiving zorgen. De verspreiding van bezemkruiskruid gaat snel doordat de wind het vruchtpluis met de zaden wegblaast en de zaden bovendien blijven hangen aan autobanden en treinwagons. Sommige plantkundigen kwalificeren de plant wegens de snelle verspreiding als een 'invasieve exoot'. Dat lijkt op dit moment iets overdreven, maar wil je het kruid in de tuin hebben? Toch maar niet. Overigens bevat bezemkruiskruid, net als alle kruiskruiden, alkaloïde stoffen, waardoor het vee om de planten heen graast. Bijzonder is dat de verspreiding van bezemkruiskruid in Europa heel goed is gedocumenteerd.

De soort trok de aandacht van floristen, natuurlijk door de snelle opmars, maar ook door de verhoutende stengel en wortels. In alle Europese landen zijn daarom veel waarnemingen gedaan die alles bij elkaar de 'zegetocht' van bezemkruiskruid exact in kaart brachten resp. brengen.

Toch leuk dat zo'n nog niet overal algemene plant opeens in je omgeving opduikt, al was hij er misschien al langer. Ik ben er vrij zeker van dat ik - eenmaal alert op de plant - in 2023 meer bezemkruiskruid ga zien in en rond Eerbeek en op andere locaties....en u misschien ook wel.

Gegevens van bezemkruiskruid

P l a n t: een overblijvende plant (hemicryptofyt dan wel chamaefyt) die vrij diep wortelt.

B l o e m: de bloemen groeien uit een losse tuil en hebben 10-14 glanzende heldergele lintbloemen om een hartje van buisbloemen, Ø ca. 3 cm. De buitenkrans van het omwindsel heeft meestal 10-13 blaadjes die naar boven toe uitlopen in een witte getande rand. De bloemen zijn polygaam: soms mannelijk en vrouwelijk, soms alleen mannelijk of alleen vrouwelijk.

H o o g t e: 20-110 cm.

B l o e i t i j d: meestal juni-december.

B l a d: de bladeren zijn donkergroen, smal, gaafrandig tot licht getand, 1-5 (8) mm breed, 6-7 cm lang, tegenoverstaand, iets vlezig en hebben een geoorde, halfstengel omvattende voet.

S t e n g e l: de stengels zijn opstijgend, vanaf de grond vertakt en weinig of niet behaard, taai, gegroefd tot kantig en kunnen glanzend rood zijn.

V r u c h t: behaarde nootjes van 3 mm lang in sneeuwwit vruchtpluis.

V e r s p r e i d i n g: in bermen langs wegen, spoorwegen, tegen en op muren, aan rivieroeveren en slootkanten, op omgewerkte grond, opgespoten grond, in groeven, op steile hellingen, in de duinen, ook in de zeereep. In 1939 voor het eerst gesignaleerd in Tilburg. Algemeen in Zuid-Limburg en in urbane gebieden: bouwterreinen, langs wegen en straten (ook tussen straatstenen) en rond straatmeubilair. Elders nog vrij zeldzaam, maar sterk toenemend. Oorspronkelijk uit het oosten van Zuid-Afrika op rotsige berghellingen en met kiezel bedekte bodems van beken.

S t a n d p l a a t s: pionierplant van zonnige, matig voedselrijke, vochtige, stenige of gruisachtige bodems.

V e r g e l i j k m e t: jakobskruiskruid dat iets donkerder bloemen heeft en breder, gegolfd en gekarteld blad.

Gebruikte literatuur

- Bouma, J. (2018) Op de middenberm van de snelweg groeien allerlei bijzondere planten. In: Trouw (23-06-2018)
- Duistermaat, L. (2020) Heukels' Flora van Nederland
- Eggelte, H. (2015) Veldgids Nederlandse flora
- Heimans, E., H.W. Heinsius & J.P. Thijsse (Mennema - editie) (1994) Geïllustreerde flora van Nederland, België, Luxemburg en aangrenzend Duitsland en Frankrijk
- Hortus botanicus Leiden (2021) Zakgids Stoepplant
- Internet: www.verspreidingsatlas.nl / www.floravannederland.nl (geraadpleegd op 8-12-2022)
- Schaminée, J, J. Janssen, E. Weeda, P. Hommel, R. Haveman, P. Schipper & D. Bal (2015) Veldgids Rompgemeenschappen
- Spohn, M., M. Golte-Bechtle & R. Spohn (2017) ANWB Bloemengids
- Werkgroep Stadsplanten Breda (2013) Stadsplanten van Breda

**De open grens tussen beide Ierlanden is sinds februari 2020 geen EU-binnengrens meer, maar een buitengrens van de EU met het Verenigd Koninkrijk. De grens zou net als andere buitengrenzen van de EU een harde grens moeten worden, dus met strenge douanecontroles. De open grens met Ierland maakt echter deel uit van een in 1998 moeizaam bereikt vredesakkoord ('Goedevrijdag-akkoord') in N-Ierland tussen de merendeels Iersgezinde katholieken (willen aansluiting bij Ierland) en de merendeels Engelsgezinde protestanten (unionisten, willen in het VK blijven). Dit akkoord maakte officieel een einde aan de 'Troubles': drie decennia van bomaanslagen, liquidaties, intimidaties en ander geweld, resulterend in ruim 3500 doden en vele tienduizenden gewonden. Gezien dit gewelddadige verleden en de jarenlang ervaren voordelen van een open grens met Ierland is het niet vreemd dat de N-Ieren bij het referendum in 2016, net als de Schotten, in meerderheid (56%) tegen de brexit stemden, al stemde het merendeel van de unionisten vóór.*

In 2020 ondertekenden de EU en het VK een terugtrekkingsakkoord voor de brexit, ingaande januari 2021. N-Ierland blijft wat betreft douaneformaliteiten deel uitmaken van de EU en tussen N-Ierland en het VK wordt een douanegrens aangehouden die vanwege de bijzondere situatie op onderdelen minder hard is dan normaal het geval is. Veel unionisten verzetten zich tegen deze douanegrens, omdat ze vinden dat die N-Ierland apart zet van het VK en daarmee mogelijk aansluiting bij Ierland dichterbij brengt.

De natuur naar de mensen toe brengen

AUTEUR: LAMBERT KOUWENBERG

Interview met Thijs Groenhof

“Ik woon hier al zeven jaar” zegt Thijs als ik veronderstel dat diens woonplaats nog maar kort Zutphen is. De woning is een bovenetage in de buurt van het vroegere Graaf Otto-zwembad van Zutphen en vanuit de woonkamer heb je een tamelijk vrij uitzicht over een grasveld omzoomd met bomen. Op het veldje staan twee kleine doelen maar Thijs vertelt dat die nauwelijks gebruikt worden omdat op het veldje ook honden uitgelaten worden....

Thijs heeft een heleboel dierbare spullen om zich heen verzameld. Dat geldt voor het meubilair, zelfgemaakte breiwerken en een eveneens zelf gehaakte spreij, maar vooral voor de talloze kleine zaken als een hertenstang, een schedel van een aalscholver, plantjes, schilderijen en de laatste aanwinst, net gebleekt, een groot gedeelte van de schedel van een edelhert. En dan zijn er natuurlijk ook nog de vogels. In één kooi zit een heel kleurrijke, groen-rode agapornis, een kleine papegaaiensoort, en in een andere kooi zitten twee grasparkieten en een blauw-grijze agapornis. De vogels kwetteren (schreeuwen) luid zoals dat van parkieten bekend is maar ook de andere vogels hebben het hoogste ‘woord’. Als ons gesprek op een bepaald moment overstemd dreigt te worden legt Thijs een paar dempende doeken over de kooi.

Jeugd aan de Kaniestraat en in Brummen

Thijs is al vele jaren het jongste lid van IVN-afdeling Eerbeek. Als kind van Jan Groenhof, vooraanstaand lid van IVN Eerbeek, zou je kunnen zeggen dat IVN met de paplepel is ingegoten. (Thijs werd al vanaf drie jaar door vader Jan meegenomen de natuur in.) Geboren in Oeken (1992) op de geërfde boerderij van opa en oma Groenhof aan de Kaniestraat, waar diens ouders en nog drie broers woonden, verhuisde Thijs op achtjarige leeftijd met de rest van het gezin, naar Brummen. Die was al vertrouwd met Brummen omdat die daar bijna het gehele basisonderwijs genoten heeft. Eerst op de Rooms-Katholieke St. Pancratiuschool, maar de laatste drie jaar op de Oecumenische basisschool. Thijs herinnert zich van de eerste acht levensjaren vooral nog heel goed Het Leusveld. Het Leusveld is een natuurgebied vlakbij de boerderij waar die opgroeide en waar diens roots liggen, en dat is nog altijd een van mooiste, zo niet de allermooiste, plekken waar Thijs graag komt, en waar je als IVN-gids van alles over kunt vertellen.

Thijs heeft van jongs af aan een grote voorkeur voor vrijheid, kunnen handelen en werken naar eigen inzicht en interesse, “jezelf zijn”. De school was saai, “je moet zo

Thijs Groenhof

Thijs is aan het opkrabbelen uit een periode van een grote identiteitsworsteling, daar het Thijs diens hele leven ontbroken heeft aan het binaire zich man of vrouw voelen, ongeacht diens uiterlijk. Sinds een goed jaar is de roepnaam Thijs bekend als gevolg van de zoektocht naar diens echte identiteit. En van de start van de gendertransitie van vrouw naar non-binair, waarbij ook woorden die niets over lichaamsgeslachten zeggen van toepassing zijn op Thijs. Hoewel sommige personen in de naaste omgeving hieraan moeilijk kunnen wennen, laat Thijs zelf zien (o.a. door een tekst op de trui) een bewuste keuze gemaakt te hebben, hiervoor uit te komen en daardoor een nieuwe fase in diens leven te zijn begonnen.

Ik complimenteer Thijs heel welgemeend met de huidige uitstraling en zeer positieve ontwikkeling maar moet tot mijn grote schande bekennen dat ik me bij het afscheid vergiste in de naam. Nogmaals mijn excuses daarvoor.

veel”. Tekenen en knutselen, eigen werkjes maken en wat extra opdrachten doen voor rekenen was op de basisschool het mooiste voor Thijs. Na de basisschool lag dan ook een keuze voor de Vrije School in Zutphen voor de hand, gekozen vanwege de term ‘vrij’ en de antroposofische filosofie van leren/werken met ‘hart, hoofd en handen’. Daar hadden allerlei praktische vakken, zoals handenarbeid (werken met diverse materialen), een positieve invloed op Thijs’ schoolervaring en die kreeg ook een relatief grote belangstelling voor biologie en scheikunde, net als een aangewakkerde interesse voor geschiedenis, aardrijkskunde en literatuur. Na een basis van drie jaar en een korte periode op de leerrichting vwo werd het uiteindelijk toch de havo-leerweg met NG-profiel waarvoor Thijs het diploma behaalde. Het eindwerkstuk in de richting biologie had de titel: Tuinontwerp voor de doe-het-zelver.

Hovenier

Na de havo viel de keuze op Hogeschool Van Hall-Larenstein te Velp met de richting tuin- en landschapsarchitectuur als vervolg op dat eerder genoemde eindwerkstuk. Thijs had echter al heel snel in de gaten dat je met een HBO-opleiding in een kantoorbaan zou eindigen, geen goed vooruitzicht voor een zo praktisch ingesteld persoon. De MBO opleiding aan het Groenhorst College in Velp in de richting groenvoorziening paste dan veel beter. Met stages bij hoveniersbedrijven werd het diploma vakbekwaam hovenier behaald. Daarna volgde een werkperiode van zeven jaar bij een hoveniersbedrijf in Zutphen. Tuinaanleg met weinig bestrating was het parool van dit bedrijf en daarmee in lijn met de ideeën van Thijs over tuin-inrichting. Het vele aanleggen van tuinen begon die ech-

ter tegen te staan. “Mijn hart lag en ligt veel meer bij onderhoud dan bij aanleg”. Ongeveer een jaar geleden is de overstap gemaakt naar het bedrijf ‘In Het Groen BV’ te Baak. Een heel breed pakket van werkzaamheden is nu Thijs’ corebusiness. Die streeft ernaar, bij voorkeur bij particuliere tuinen, “de natuur bij de mensen thuis te brengen”. Daarbij heeft Thijs een duidelijke mening over een zo natuurlijk mogelijke tuin die nog wel eens kan verschillen van die van de collega’s en klanten. Op kleine schaal past Thijs deze doelstelling ook toe in diens ‘eigen tuintje’ van de benedenbuurman.

Thijs werkt vier dagen per week en heeft dus niet zo veel tijd voor werkzaamheden ten dienste van IVN als de meeste actieve leden van IVN-Eerbeek, die aanzienlijk ouder zijn. Daar komt nog bij dat Thijs niet alleen lid is van IVN Eerbeek maar sinds 4 jaar ook van IVN Zutphen. Daarnaast is die vrijwilliger bij Floron en trekt er rond de feestdagen op uit in Zutphen voor de ‘Eindejaarsplantenjacht’, een speurtocht naar en inventarisatie van bloeiende planten in de winterperiode. Bij zowel Eerbeek als Zutphen zet Thijs zich actief in voor de inventarisatie van wilde planten in het Floron-project ‘Mijn berm bloeit’, ook voor andere IVN-ers een bekend begrip. Duidelijk is dat, op het gebied van IVN-onderwerpen, de ‘flora’ diens specialiteit is. De vondst van het rondbladig wintergroen op het terrein van Het Leusveld bij de laatste wandeling, was dan ook een bijzondere verrassing.

Thijs heeft nog maar relatief kort geleden in 2018 en 2019, net voor de coronapandemie, de opleiding tot Natuurgids gevolgd, georganiseerd door de IVN afdelingen Deventer, NMA en Zutphen. Samen met enkele andere

cursisten heeft die als eindwerkstuk gezorgd voor de op-
levering van 't Hertepad' in Baak. Dit is een natuur- en
activiteitenpad voor kinderen van 6 tot 12 jaar met o.a.
een wilde bloemenpad en een blote-voeten-pad, waarvoor
die nog altijd als vrijwilliger actief is in het onderhoud.

Wat is natuur?

Voor zover de tijd (of eigenlijk het gebrek aan tijd) het
toelaat, zet Thijs zich als natuurgids in voor zowel IVN
Zutphen als IVN Eerbeek. Alle terreinen in deze twee
werkgebieden zijn voor die te behappen in de rol van gids.
Alle onderwerpen op het gebied van flora maar ook fauna,
landschap, geschiedenis, cultuur enz. komen voor des-
kundige uitleg in aanmerking. Daarbij zal Thijs de alge-
meen geldende opvatting over het beheer van het bewuste
gebied uitdragen, hoewel daar soms ook een eigen afwij-
kende zienswijze tegenover staat. Die is immers van me-
ning dat er in Nederland nauwelijks echte 'natuur' is.
Alles valt eigenlijk onder cultuurlandschap, door mensen
gemaakt. Dat geldt in het bijzonder voor die gebieden
waar veel bos wordt gekapt om er weer heide voor in de
plaats te krijgen. Bos is immers een opvolgend biotoop
van heide. Het natuurbeheer in Nederland is een van de
ergernissen van Thijs. Waarom de ontwikkeling van bos-
sen belemmeren ten gunste van heide? In dit verband lijkt
het er op dat Thijs geen lid zal worden van een natuur-
werkgroep die zich bezig houdt met het uittrekken van
boompjes....

Thijs ergert zich ook aan de huidige discussie tussen
voor- en tegenstanders van de wolf. Als voorstander van
een natuurlijke ontwikkeling, zonder menselijke beïn-
vloeding is die 'pro-wolf' en vindt dat schapenhouders
bijvoorbeeld best de moeite kunnen doen hun dieren te
beschermen door de inzet van herdershonden of het aan-
leggen van hogere afrasteringen.

Gedicht

Auteur: Thijs Groenhof

Wind

Zo afwezig kan je zijn

Gezichtsloos

Geluidloos

Geurloos

Gevoelloos

Zo zacht kan je zijn

Zachtjes golvend in rietlanden

Zachtjes ritselend met bladeren

Zachtjes geurend naar sereniteit

Zachtjes aaiend over mijn wangen

Zo fijn kan je zijn

Fijne zandkorrels meevoerend

Fijne zang van vogels meebrengend

Fijne geuren van bloemen meenemend

Fijne omarming van mijn lijf

Zo stevig kan je zijn

Stevig dansen met de bomen

Stevig huilen door nauwe ruimtes

Stevig stinken van even verderop

Stevig mij een duw geven

Zo woest kan je zijn

Woest hele stukken bos ontwortelen

Woest schreeuwen en krijsen

Woest ruiken naar verderf

Woest mij opsluiten op een veilige plek

Zo kan je zijn, en nog veel meer

Jij bent aardig of juist naar

Onttrokken aan zintuigen

Of in volle glorie daar

Jij bent iets en je bent alles

Met de wereld aan je voeten

Vol genade en aanzien

Ik zou je graag begroeten

Jij bestaat, Wind

Ik zoek je overal en nergens

En wanneer ik je niet vinden kan

Ben je toch ergens.

Favorieten

Zoals Thijs alle aspecten van de natuur aantrekkelijk vindt met een voorkeur voor planten, zo hebben ook alle seizoenen hun charme en hebben alle terreinen in de werkgebieden van IVN-Eerbeek en IVN-Zutphen hun aantrekkelijke aspecten. Diens meest favoriete plekjes (bankjes) liggen in het Emerpark in Zutphen zoals aan het David de Gorterpad en in de uiterwaarden van de IJssel. Naast het buitengebied heeft ook de bebouwde kom Thijs veel aantrekkelijks te bieden, zoals de alledaagse plantjes tussen de stenen van trottoirs en foeragerende vogels op speelvelden. In dit verband geeft Thijs als boekentip: 'Darwin in de stad, evolutie in de urbane jungle' van Menno Schildhuizen.

Op deze urbane natuur zou IVN-Eerbeek zich bijvoorbeeld meer kunnen gaan richten. Op de vraag of er zo nog meer suggesties zijn voor vernieuwing binnen IVN-Eerbeek, geeft Thijs aan dat er, zeker in vergelijking met Zutphen, wat (te) weinig aandacht is voor de jeugd, voor kinderen van de basisschoolleeftijd (en hun opa's en oma's). Er zou wat meer aan activiteiten op scholen gedaan kunnen worden en aan scholing in het algemeen. Thijs denkt daarbij echter niet zozeer aan pure kennisoverdracht (daar zijn de gidsen van Eerbeek goed in) maar activiteiten op het gebied van beleving en ook nog heel praktisch van aard, ten bate van laagdrempeligheid. Als ik vraag dit iets concreter te maken noemt Thijs bijvoorbeeld: workshops en cursussen op allerlei terrein en voor een breder publiek, bijvoorbeeld 'natuur in de tuin', poëzie in de natuur, koken met wilde planten, manden vlechten, wilde bloemen, 'kijken' met je zintuigen, markten. Of een 'inspiratiebijeenkomst' opperen als tweede deel van een vergaderavond.

Persoonlijk is Thijs gericht op het "onbevangen genieten" van de wereld, de natuur, de omgeving, vrij kunnen opereren, de dingen nemen zoals ze zijn, net als de wilde dieren.

Ik heb ervaren dat Thijs vol zit met verfrissende ideeën, passend bij diens jeugdige leeftijd, en zelfs bereid zou zijn het voortouw hierin te nemen als diens agenda het, vanwege werk, maar zou toelaten.

Naam: Thijs Groenhof
Woonplaats: Zutphen, Karel Doormanstraat
Geboren: 20 maart 1992 (30) te Oeken
Basisschool: Brummen
Voortgezet Onderwijs: Vrije School, Zutphen
Beroepsonderwijs: MBO Groenhorst, vakbekwaam hovenier
Burgerlijke stand: Alleenwonend
Werk: Particulier tuinonderhoud, hoveniersbedrijf in Baak
Hobby's: Zingen in een (pop)koor, breien, haken, kleding naaien, lezen, socializen
IVN lid: 13 jaar bij IVN Eerbeek, sinds 2018 bij IVN Zutphen

Boomschuim

AUTEUR: SANDRA CHRISTIAANS

Tijdens de regenachtige eindejaarswandeling van 28 december 2022 kwamen we onderweg een bijzonderheid tegen: 'boomschuim'.

Boomschuim lijkt wel een beetje op 'ijshaar' maar het zijn twee verschillende natuurverschijnselen en ze hebben ook helemaal niets met elkaar te maken.

Boomschuim komt alleen voor bij temperaturen boven het vriespunt in tegenstelling tot ijshaar dat juist optreedt bij temperaturen net onder het vriespunt.

Het verschijnsel boomschuim treedt vaak op als er na een vorstperiode dooi intreedt, gevolgd door regen. Het regenwater loopt dan langs de stam van de boom naar beneden en neemt onderweg allerlei stoffen mee. Een van die stoffen is een zeepachtige verbinding die oplost in het veelvuldige regenwater en die tijdens het naar benedenstromen langs de stam zeepbelletjes produceert die helemaal onderaan de stam zichtbaar zijn als boomschuim.

De zeepachtige stof is een eiwitsoort genaamd Saponine. Saponine is afkomstig van het Latijnse woord sapo, dat zeep betekent. De boom produceert saponine omdat er door de lage temperaturen kleine kiertjes en spleetjes in de schors zijn ontstaan. Om er voor te zorgen dat er geen schimmels en insecten door de kieren naar binnen komen, maakt de boom dit eiwit aan. Voor insecten heeft het eiwit een bittere smaak. Naaldbomen doen ook iets dergelijks, zij maken hars aan.

Bij lang niet alle bomen is boomschuim zichtbaar, bij beuken en eiken komt het verschijnsel het meest voor. Het schuim is niet erg lang zichtbaar, zodra het droog wordt verdwijnt ook het boomschuim weer.

De Dodaars

AUTEUR: LAMBERT KOUWENBERG
FOTO'S: MARIJKE KEMPS

Het belang van de achterkant

Hoewel je hem het hele jaar door kunt tegenkomen is het toch een vogel die in het winternummer van Het Groene Blad op zijn plaats is. Jaarlijks vertoeven er tussen de 2100 en 3000 (2020) broedparen in Nederland maar in de winter wordt dit aantal nog aangevuld met meer dan 6000 wintergasten. Daarom kun je dodaarzen juist in de winter aantreffen op kleine vennetjes en meertjes met een behoorlijke oevervegetatie. Zo is de 'kiek-uit' op landgoed Het Leusveld bij Hall een plek waar je regelmatig een dodaars kunt spotten. Daar komt nog bij dat voor dodaarzen het voorjaar al vroeg begint te kriebelen. Als je op een mooie februaridag langs een plas of door een moerassig gebied loopt en je oren goed de kost geeft, kun je het 'gehinnik' horen van de eerste dodaarzen met de lente in de kop.

Als je dat geluid hoort dat door velen, en niet alleen vogelaars, wordt aangeduid als een soort hoog gehinnik, is het nog een hele kunst om dan ook de vogel echt te zien. Het is een tamelijk schuwe vogel die zich meestentijds verschuilt in de oeverbegroeiing en tussen het riet. Als er in de winter minder schuilplaatsen zijn zoekt hij groter, ijsvrij, open water op zoals meren, rivieren en beschutte

kusten en maakt hij bovendien weinig geluid totdat de lentekriebels de kop op steken. De wintergasten komen vanuit Zuid-Zweden, Denemarken, Duitsland en de Baltische staten en andere broedgebieden in Oost- en Midden-Europa.

De dodaaars (*Tachybaptus ruficollis*) is een kleine, gedrongen watervogel, een van de kleinste futen en heeft een korte hals en een korte snavel. Er is geen verschil tussen de geslachten. Beide zijn ze bruin (in de zomer donker, in de winter wat lichter) met een roodbruine kop en hals en in de zomer een opvallende witgele vlek aan de snavelbasis. De dodaaars is een broedvogel in grote delen van Europa maar niet in het noorden. Het is de broedvogel van ondiepe, beschutte wateren met een rijke oeverbegroeiing en onderwatervegetatie. In Nederland broeden ze veel in vegetatierijke, grote maar ook kleine vennen, veen- en duinplassen, moerassen, watergangen en sloten met traag stromend water en in natte natuurontwikkelingsgebieden. Hij ontbreekt alleen in de allerdroogste delen zoals op de Veluwe.

De naam

De naam 'dodaars' schept verwarring. Het heeft er alle schijn van dat we het met 'dodaars' over meerdere vogels hebben. De dodaaars is echter in zijn eentje meervoudig aanwezig. Bij een paartje, eventueel vergezeld van kuikens, spreken we van een groepje dodaarzen. Een intrigerende naam blijft het. Hoe komt zo'n prachtige vogel toch aan zo'n weinig chique naam? Natuurlijk verwijst 'aars' naar het achterste gedeelte. Zoals alle futen heeft ook deze kleinste fuut nauwelijks een staart. Het achterlijf houdt plotseling op als een doodlopende straat.

Er zijn lieden die beweren dat de naam dodaars heel eenvoudig afgeleid is van 'dode aars'. Ik ga echter liever voor de veel mooiere, lieflijker uitleg die de naam ook meteen een stuk netter maakt. De dodaars heeft op zijn achterste immers nog een donsachtig plukje zitten, een dotje. En zo wordt de fuut met dat dotje op zijn aars, de dodaars. (In België zijn ze in dit geval duidelijker als ze de vogel dodaars noemen.)

Vroeger, in de 18e eeuw, werd de dodaars ook wel kleine fuut (*Colymbus minor*) of kleine duiker genoemd. Dit laatste vanwege zijn duikgedrag. In allerlei streeknamen komt de naam die is afgeleid van zijn gedrag en formaat overigens veelvuldig voor: duikertje, dükerke, duikelaar-ke, dukelentje, dukeloentje, enz.

Heel opvallend is de wat lugubere naam die vroeger onder jagers bekend was: 'hagelzakje'. Je zou dan denken dat de vogel toen alleen maar goed was om op te schieten, om er hagel in te stoppen. En voor een deel heeft het daar ook wel mee te maken. In de 18e eeuw werd de gelooide huid van de vogel door jagers namelijk gebruikt om er een zakje van te maken voor de hagel van hun geweerpatronen.

In de naam fuut is niet (meer) de verwijzing naar zijn achterkant te herkennen maar die relatie was er oorspronkelijk wel. Volgens vogelkenner en schrijver K.J. Eigenhuis van het Verklarend en etymologisch woordenboek van de Nederlandse vogelnamen (2004), is het zeer aannemelijk dat fuut via foet, ontstaan is uit zijn vroegere naam aarsvoet. Deze naam verwijst weer naar de achterkant van de vogel waarbij de ver naar achter staande poten van fuutachtigen, uit de billen lijken te steken. Taalkundig is er daarna een ontwikkeling geweest waarbij de v van voet na de s van aars uitgesproken wordt als een f. Daarna is aars weggefallen en bleef foet over. Door een klankwet werd een oe een uu en kregen we het woord fuut.

Broeden en voeden

De vogels wagen zich slechts zelden ver van de beschutting van de oever waar ze hun nest bouwen. Man en vrouw dodaars bouwen samen dat drijvende nest van verse en dode planten, verstopt tussen de oevervegetatie en onder en boven water daaraan verankerd. De eieren (4-6) zijn aanvankelijk wit van kleur maar worden later wat bruiner door het nestmateriaal. De ouders wisselen bij

het broeden elkaar af en als ze allebei tijdelijk het nest verlaten dekken ze dit af. In de broedperiode (april-juli) kan het mannetje zeer agressief zijn naar andere water-vogels.

De dodaars is een goede duiker. Hij benadert het nest onder water en vangt ook zijn voedsel onder water. Het menu van de dodaars is gevarieerd en bestaat onder andere uit insecten en hun larven, slakken, kreeften, kleine amfibieën en larven van amfibieën en kleine vissen. Na een broedperiode van 19-25 dagen komen de kuikens uit. De jongen zijn nestvlieders en kunnen zich al direct zelf voeden. Na ongeveer 7 weken kunnen de jongen vliegen en zijn ze zelfstandig. In de tussenperiode zoeken ze echter regelmatig de rug van de ouders op om daar te rusten en ook het nest blijft in gebruik als rustplaats.

Bescherming

De dodaars staat, op de rode lijst van bedreigde vogels in Nederland van 2016, aangeduid als kwetsbaar. Met een aantal van minder dan 25.000 en een afname in de aantaltrend, is het een vogel die onze bescherming zeker verdient. Vergeleken met de zeer lage aantallen en de beperkte verspreiding in de jaren vóór 2000, gaat het wel weer wat beter met de dodaars. De dodaars is afhankelijk van waterinsecten die hij op het oog moet kunnen vinden. Daarom is een goede waterkwaliteit van groot belang. De vogel kan alleen in helder, zuiver water overleven. Verstoring van oevervegetatie kan ook voor problemen zorgen. Na strenge winters zijn er soms ook forse verliezen. Strenge winters hebben we echter niet zo vaak meer.

Gedrag

In de baltstijd verraden de dodaarzen zich nog wel eens door hun van verre hoorbare, typische geluid van "luide, hoge, hinnikende trillers en vaak zelfs in duet", zoals het in veel vogelboeken staat omschreven. Je hoort ze wel en je weet dat ze ergens moeten zijn, maar dan is het nog erg moeilijk ze te ontdekken. Niet alleen omdat ze zich verschuilen tussen de oeverplanten en overhangende takken van struiken, maar vooral ook omdat ze meer tijd ónder dan bóven water lijken te zijn. Ook bij gevaar zal de dodaars niet wegvliegen. Ze duiken weg onder water (waarbij alleen de kop nog boven water uitsteekt) of rennen weg naar de dichtstbijzijnde schuilpek.

In het voorjaar en in de zomer is het een waar genot om dodaarzen aan te treffen, zeker als ze vergezeld worden van een sliert kuikens. Afgelopen jaar had ik het geluk dat mee te maken: een paartje dodaarzen met (aanvankelijk) vijf jongen. Kleine, enigszins gestreepte donzige beestjes met opvallende oranje- en snaveltjes. Ook die jongen zijn al geroutineerde duikers maar toch liggen er voortdurend gevaren op de loer....

Bronnen:

Toine Andernach: *Baardman & Boterkontje, De vogel en zijn naam* (2021)

Robert Kwak en anderen: *Bedreigde vogels in Nederland* (2018)

Vogelatlas van Nederland van SOVON

Vogelbescherming Nederland en

Diverse vogelboeken

Hulst

BRON: ELS BAARS, NATUURVERHALEN.NL

In deze tijd van het jaar is de hulst een van de weinige groene planten in het bos.

Els Baars schreef een sprookjesachtig verhaal: Waarom de hulst in de winter groen blijft.

Lang geleden woonden de meeste mensen nog in hutten in dorpjes verspreid over het land.

Vanuit zijn hemelse verblijf zag een aartsengel dat op mooie zomerse dagen rook uit de schoorsteen van een hutje omhoog kringelde. Dat vond hij merkwaardig, want als de temperatuur zo aangenaam warm is dat de kinderen in de rivier spelen – wie steekt dan toch een haardvuur aan? De aartsengel stuurde een heilige naar de aarde voor onderzoek.

Deze heiligman, Sint-Nicolaas, ontdekte dat de duivel in het hutje brandewijn stookte van eikels. Een aantal handelaren had al snel in de gaten gekregen dat dit pittige drankje goede handelswaar was en toen de Sint bij het hutje aankwam stonden ze klaar om de vaten op te kopen. Sint Nicolaas maakte een praatje en proefde het drankje. Hij moest toegeven dat deze verwarmende drank overheerlijk was. Maar het was jammer genoeg een duivelsdrankje. Toch wilde hij direct enkele vaten kopen.

De heiligman had één probleempje: hij had geen geld, want dat is er in de hemel niet. Toen de handelaren hem vroegen wanneer hij zou betalen, antwoordde hij: 'In de herfst, als alle bomen hun blad verloren hebben.' De handelaren gingen akkoord en leverden hem de eerste vaten brandewijn van dat jaar. Sint-Nicolaas ging met de vaten brandewijn tevreden terug naar de hemel.

Thuisgekomen vertelde hij de aartsengel wat hij gezien en geproefd had, over de duivel en de brandewijn en over zijn deal met de handelaren. Dat was een probleem, want de hemel kon toch geen brandewijn van de duivel gaan financieren! Samen bedachten de engel en Sint-Nicolaas een oplossing voor het geldprobleem: vanaf die herfst zorgde de engel ervoor dat de hulst zijn bladeren vasthield en het hele jaar door groen bleef. En de handelaren? Die wachten nog altijd op hun geld.

Sindsdien blijft de hulst het hele jaar door groen én sindsdien staat Sint-Nicolaas voor eeuwig in de schuld bij de handelaren. Misschien koopt hij daarom wel zoveel cadeautjes in december, als alle bomen kaal horen te zijn.

En wat er in de hemel is gebeurd met de vaten brandewijn? Dat vermeldt dit sprookje niet.

Hulst is de enige groenblijvende loofboom in Noordwest-Europa. De bladeren blijven twee, hooguit vijf jaar aan de boom. Hoe ouder een blad is, hoe minder scherpe punten het heeft. De boom kan onder gunstige omstandigheden 10 meter hoog worden en twee tot drie eeuwen leven. Vaak staat de boom in de schaduw van hogere loofbomen waardoor de hulst niet hoog wordt. Hij groeit het liefst in regenrijke gebieden en kan niet goed tegen strenge vorstperiodes. Hulst bloeit in april en mei. De rode bessen zijn giftig voor mensen. Bij de vogels vinden alleen de appelvink en koperwiek de bessen lekker. Een groepje koperwieken kan in de winter een boom in één dag leegeten. De lijster eet ze alleen als er in de winter niets anders is, maar hij broedt wel graag in de hulst. Veel hulstbomen worden tegen de kersttijd verminkt voor de kerstversiering. De Romeinen gebruikten hulst eind december al als versiering ter ere van het feest voor Saturnus, de god van de landbouw.

De Moeflon (Ovis Orientalis)

AUTEUR: KARIN DE RAADT

Karin de Raadt is lid van IVN Eerbeek e.o. en daarnaast vrijwilliger en gids in opleiding bij Park De Hoge Veluwe. Haar artikel over de moeflon is geschreven op persoonlijke titel.

De moeflon is het kleinste wilde schaap in Europa. Het is een haarschaap, in plaats van wol heeft de moeflon haar. Ze komen van oorsprong voor op de ruige en rotsige eilanden Sardinië en Corsica. Helaas is ook daar de populatie flink afgenomen. Op Cyprus leeft de verwante Cypriotische moeflon. De Europese moeflon is in het neolithicum verwilderd van een nog niet zo lang gedomesticeerd schaap.

Om de diversiteit aan dieren op De Hoge Veluwe te vergroten, voerde Anton Kröller in 1921 een groep moeflons in en zette ze uit in het Park. Aanvankelijk waren de dieren bedoeld voor het vergroten van de biodiversiteit en voor de jacht, maar al gauw bewezen ze hun diensten bij het openhouden van de heidegebieden en bleken ze effectief in het bestrijden van de grove den. De moeflon is de enige grazer die grove den op zijn menu heeft staan. De moeflons doen wat de Hollandse schapen in vroeger tijden deden: ze eten het gras dat tussen de heideplanten groeit. Als ze dat niet zouden doen, zou de heide dichtgroeien met gras en later ook met bomen (grove den). Zo

zou langzamerhand de karakteristieke afwisseling in het landschap verdwijnen. De komst van de wolf is een ernstige bedreiging van vooral de moeflons, maar ook het aantal reeën is inmiddels ernstig afgenomen.

Kenmerken

De moeflon behoort tot de holhoornigen. De moeflon wordt ook wel aangeduid met muffeldier of steenschaap. Muffeldier rijmt op knuffeldier, maar van lichamelijk contact met de mens wil de moeflon niets weten. Dit wilde schaap laat zich niet aaien. De imposante gekromde hoorns van de rammen kunnen wel tachtig centimeter lang worden. Aan de dikkere jaarringen op de hoorns kun je de leeftijd bepalen. Ook de ooien hebben vaak hoorns, maar dan veel kleiner. De rammen wegen zo'n 40 kilo, de ooien 35 kilo. Ooien worden ongeveer 14-15 jaar oud, de rammen 10-11 jaar. De vacht van de rammen is kastanjebruin, in de zomer wat lichter dan in de winter. Op de flanken hebben ze een grote witte vlek, de 'zadelvlek', jonge mannetjes onder de twee jaar hebben deze vlek nog niet. De ooien hebben een minder opvallende vachtkleur. Alle moeflons hebben witte randen om de ogen en een witte vlek om de neus. Die vlekken worden met de leeftijd groter. De moeflon heeft geen dikke wollen vacht maar korte haren, zoals alle wilde haarschapen. Hun wintervacht is dik met lange haren en daaronder dik en wollig

onderhaar. Moeflons kunnen heel goed tegen de kou, ook met sneeuw en ijs. In april-mei valt het winterhaar in plakken uit. De moeflons zien er dan niet bepaald mooi uit. Moeflons zijn evenhoevige dieren. Alleen de derde en vierde teen zijn uitgegroeid. En ze lopen op de laatste kootjes van die tenen waaromheen de nagel als hoef is gegroeid. Hun poten zijn daardoor verlengd en raken bij het lopen maar kort de bodem. Daardoor kunnen ze zich snel verplaatsen (vluchtdieren). Dat is van groot belang voor dieren die op open vlakten leven.

Leefgebied

Het liefst houdt de moeflon zich op in open landschap. Het dier stelt verder weinig eisen aan zijn leefomgeving. Van oorsprong komt hij voor in hellingbossen, bergweiden en rotsachtige gebergten. Maar daar waar hij is uitgezet, gedijt hij goed op heiden en zandverstuivingen en in lichte bossen met open plekken.

Voedsel

Een moeflon graast vooral vroeg in de ochtend en in de avond, vooral op heidevelden. Hij eet planten en heel veel van dezelfde plantensoorten (bulkgrazers): vooral heide, grassen, bosbesstengels, blaadjes van loofbomen, eikels, beukenootjes, kruiden, knoppen en jonge dennenbomen. In de winter ook boomschors.

Leefwijze

De moeflon heeft geen vaste verblijfplaats en ook geen territorium. Wel vertonen ze alle kenmerken van kudde-dieren, althans de ooien. Die vormen samen met de jongen van een jaar oud en de lammeren, één kudde, ook wel 'sprong' genoemd. De rammen leven veelal solitair, soms in kleine kuddes. In de bronsttijd voegen de kuddes zich gedeeltelijk samen. Het trekgedrag van de moeflon is vooral afhankelijk van de heersende windrichting. Als bijvoorbeeld de wind langdurig uit het oosten komt, houden de kuddes zich vooral in het oosten van de Veluwe op. Draait de wind naar het westen dan trekken ze daarheen. Ze trekken dus tegen de wind in. Als de wind naar ze toe komt kunnen ze eventuele gevaren sneller opmerken.

Zintuigen

Dankzij een eeuwenlang verblijf boven de boomgrens heeft de moeflon een uitstekend gezichtsvermogen ontwikkeld. Het schaap kan zonder zijn hoofd te draaien een groot gebied overzien. Op heel grote afstand zien ze bewegingen die niet in het landschap thuishoren. Als je ze in de natuur ziet, blijf dan niet stilstaan. Stilstaan betekent voor een moeflon gevaar. Beter is het om al lopend te kijken. Ruiken en horen kunnen ze ook goed.

Bronst

De bronsttijd van de moeflons is van oktober tot november. De rammen houden onderling forse gevechten, gelukkig is hun schedel ter plaatse verdikt. Ze maken een blatend geluid en hun waarschuwingsroep is een sissend gefluit. Eerst gaan de rammen zo'n 12 meter van elkaar staan, brengen hun kop naar beneden en vliegen met donderend geweld op elkaar af. Op het laatste moment springen ze met vier poten van de grond en bonken in volle vaart met de hoorns tegen elkaar. En dat herhalen ze diverse malen. Tenslotte wint één ram. Die begint nu aan het bronstritueel. Hij drijft een ooi uit de kudde, ruikt aan de urine van de bronstige ooi, gooit de kop in de nek en trekt zijn bovenlip op waardoor hij de feromonen van de ooi met zijn orgaan van Jacobson goed kan ruiken. Opgewonden loopt hij achter de ooi aan. Als hij recht achter haar staat, steekt hij zijn poot uit en wrijft die tegen de binnenkant van haar achterpoten. En dan vindt de paring plaats.

Na vijf maanden worden de lammeren geboren, in maart-mei. De ooi zondert zich af van de kudde en het lam wordt geboren. Bijna altijd één lam, dat bij de geboorte nog geen drie ons weegt en kleiner is dan een haas. Nog geen twintig minuten na de geboorte, nadat het lam is droog gelikt, loopt het lam mee met de moeder. Zie je een pasgeboren lam liggen, raak het niet aan! De moeder heeft het daar zelf neergelegd. Zij is nooit ver weg, en ze haalt het jong weer op als je uit het zicht bent verdwenen. Ze blijven meestal twee jaar bij de moeder en lopen dus ook nog bij haar als ze een nieuw lam heeft. De ooien zijn na anderhalf tot drie jaar geslachtsrijp. De rammen al na één jaar, maar komen pas na ongeveer zeven jaar aan de beurt omdat ze eerst een voldoende dominante positie moeten veroveren.

Tot slot

De moeflon wordt in Nederland beschouwd als een exoot omdat de soort pas na 1850 is geïntroduceerd voor de jacht. In 1921 kreeg Anton Kröller vier rammen en acht ooien van de Groothertog van Luxemburg. De moeflon leeft hier dus al meer dan honderd jaar. De 'Vereniging De Moeflon' wil dat dit prachtige dier erkend wordt als inheemse soort.

Wintereik

AUTEUR: LAMBERT KOUWENBERG

Mooi zijn ze: bomen die in de winter hun blad behouden en daar groen staan te pronken in het kale winterse landschap. En zeker als er sneeuw ligt of de grond en de planten daarop berijpt zijn, geven ze toch nog wat kleur aan die witte wereld.

Hoewel een wit winterlandschap bijzonder fraai kan zijn en bovenal tot verstillings leidt, hard nodig in deze onrustige dagen, doet het groen van een hulstboom, een winterjasmijnstruik, een den of een spar ons veel plezier. Zo veel zelfs dat we die sparren massaal naar binnenhalen als kerstboom.

Mooi

Maar wat is mooi? Een groene den in de winter, zeker, maar een lariks dan die zijn blad verliest; die is dan weer mooi in de herfst maar vooral in de lente.

Dit doet me denken aan het verhaal, geschreven door Els Baars, van het 'gesprek' tussen de den en de lariks.

Een grove den en een fijne lariks stonden al vele jaren naast elkaar aan de rand van een bos. Elk jaar trotseerden ze hete zomers, ijskoude winters, brandende zon en zware herfststormen. Maar de één voelde zich daarbij beter dan de ander.

De lariks kleurde iedere herfst vurig geelrood, liet haar tere naalden vallen en ging kaal de winter door. De grove den pronkte het hele jaar door trots met dezelfde grote scherpe donkergroene naalden en voelde zich vooral in de winter sterk en mooi naast de kale lariks.

Het was op een warme nazomeravond toen de den tegen de lariks zei: 'Buurvrouw, ik zie dat je eerste naalden alweer wat gelig worden. Waarom laat je toch ieder jaar je naalden vallen? Je bent maanden niet om aan te zien met je kale takken. Dat steekt schraal af naast mijn sterke groene naalden.'

De lariks knisperde met haar takjes en antwoordde: 'Beste den, we zijn beiden een boom, maar toch zijn we heel verschillend. Als boom oogst ik in de herfst veel bewondering van de mensen. En van mijn naalden wordt goede humus gemaakt waar de planten aan mijn voeten zich dankbaar mee voeden. De winterstormen zullen mij niet snel vellen doordat de wind makkelijk langs mijn kale takken giert. Jij en je soortgenoten lopen een groot risico te breken onder een zware sneeuwlast. En bovendien, beste den, ben ik ieder jaargetijde anders, ik ben nooit hetzelfde zoals jij, die er zomer en winter, lente en herfst altijd hetzelfde uitziet. We zijn anders, maar niet beter of slechter.'

Na deze woorden begreep de grove den dat ze beide even mooi waren, ieder op zijn eigen wijze. In de winter krijgt hij de aandacht van de mensen als op zijn groene takken de witte sneeuw ligt. En de lariks bekoort de mensen in de lente met haar tere groen en in de herfst met haar goudgele naalden.

Bij de naaldbomen is de lariks in Nederland de enige die in de herfst zijn blad verliest. Bij de loofbomen is het andersom. Daar zijn een paar soorten die vanwege een afwijkende bladstructuur hun blad behouden maar bij het

overgrote deel van de loofbomen verkleuren de bladeren in de herfst en vallen daarna af zodat ze in de winterperiode kaal zijn en zo geen vocht verliezen maar al hun nog resterende energie kunnen aanwenden om nieuwe (blad-)knoppen te maken voor de volgende lente en zomer.

Eiken

De eik is ook zo'n loofboom die (uiteindelijk) zijn blad verliest. In de herfst verkleuren de eikenblaadjes van geel en rood naar bruin en vallen daarna af. Wat mooie bladverkleuring betreft spant daarbij de Amerikaanse eik de kroon. De relatief grote bladeren worden in de herfst alom geroemd om hun prachtige kleuren en menige herfsttocht wordt juist om deze reden op touw gezet.

Onze 'eigen' inlandse eiken moeten het met heel wat minder kleurenpracht doen. De blaadjes zijn al snel bruin en vallen dan af. Soms echter blijven ze, afhankelijk van bepaalde weersomstandigheden in het najaar, wat langer aan de boom zitten en vallen ze pas af als het wat langere tijd gevroren heeft.

Dat is tenminste het geval bij een van onze twee inlandse eikensoorten: de zomereik. Bijna alle inlandse eiken (95%) zijn zomereiken. Dit zeggende betekent dat er ook nog een andere soort is: de wintereik (5%).

Wintereik

De wintereik behoudt zijn **bruine** blad de hele winter en pas in het voorjaar doen de nieuwe knoppen het oude blad afvallen. Als je dus bij een wandeling in de winter een eik nog volop in het bruine blad ziet staan is het de moeite waard om deze boom eens nader te bekijken want dan zou het zomaar om een wintereik kunnen gaan. De kans dat je een relatief zeldzame wintereik aantreft is het grootst op de Veluwe (als grote boom met name ten westen van Apeldoorn en bij Hoog Soeren). Verder in een aantal andere gebieden zoals de Utrechtse en Sallandse heuvelrug, Montferland, Rijk van Nijmegen en een deel van Zuid- en Limburg. De wintereik groeit op beschutte standplaatsen met een min of meer vochtige atmosfeer maar kunnen in tegenstelling tot de zomereik niet tegen (tijdelijke) wateroverlast.

En er zijn meer verschillen met de zomereik. Het best is het onderscheid tussen de zomer- en de wintereik te maken als je naar het blad kijkt en naar de vrucht, ofwel de eikel.

Het blad van de wintereik is iets kleiner, regelmatig gelobd met ondiepe inkepingen en de bladhelften vormen elkaars spiegelbeeld in tegenstelling tot het blad van de zomereik. Bovendien is de bladsteel bij de wintereik meestal veel langer (10 -29 mm).

Bij de eikel of beter het steeltje van het napje waarin de eikel zit, is dit juist omgekeerd; de eikelsteel is bij de wintereik juist heel kort of niet aanwezig. De eikels van de wintereik zitten trosvormig bij elkaar.

Omdat dit verschil moeilijk te onthouden is gebruik ik, als natuurgids, hiervoor graag het volgende ezelsbruggetje: Zoals bekend is gebruiken de kabouters de napjes van de eikels graag als pijpjes. In de zomer gebruiken ze daarvoor die van de zomereik met de lange steel. Maar in de winter willen ze graag met hun pijpje hun neus warm houden en gebruiken ze de ‘-pijpjes’ met de korte steel van de wintereik.

Tekening Gustien van der Saag

Een verklaring voor het feit dat er in Nederland in het verleden veel meer zomereiken dan wintereiken zijn aangeplant is te vinden in de veel ruimere productie van zaad ofwel eikels bij de zomereik. In de Middeleeuwen waren de eikels (mast) van groot belang als varkensvoer. Ten opzichte van dit ‘voordeel’ van de zomereik heeft de wintereik juist weer het voordeel dat hierbij veel minder sprake is van de eikenprocessierups.

Of de duivel ermee speelt

Een wintereik ontdekken is dus een uitdaging, ook in de winter. Maar de bestudering van de kenmerken begint in elk geval bij eiken die in de winter nog hun blad behouden. Waarom dit zo is maakt het volgende duivelse sprookje misschien duidelijk.

Lang geleden leefde er een man die een groot landgoed had geërfd, maar geen geld had. Zijn armoede vond hij vreselijk onrechtvaardig en hij durfde zich nergens te vertonen. Al zijn vrienden waren rijk en bezaten prachtige spullen en gaven grote feesten. Op een avond schreeuwde hij in wanhoop: “Ik heb er alles voor over om rijk te worden!” De duivel hoorde dit en lachte. Bliksemsnel stond hij als een keurige heer voor de arme man en zei: “hoeveel goudstukken wil je hebben? Je kunt krijgen wat je wilt. Uiteraard in ruil voor uw ziel. Maar wees niet bang, je kunt lang genieten van je rijkdom. Ik kom je ziel pas halen in de winter na je vijftigste verjaardag, zodra alle bladeren van de bomen gevallen zijn”. Voor de jonge man was zijn vijftigste verjaardag nog eindeloos ver weg en hij stemde in met het voorstel.

Ongemerkt verstreken de jaren waarin de man heel luxueus leefde. Maar onrust en angst namen bezit van hem toen de zomer van zijn vijftigste levensjaar ten einde liep, want hij wist dat de duivel hem niet was vergeten. Ten einde raad liep hij naar het vervallen kapelletje naast een oude eik in een vergeten hoek van zijn landgoed. Met berouwvol hart bad hij tot Maria. De Heilige Maagd had medelijden met hem omdat hij een rechtvaardig mens was geweest. Ze gaf opdracht aan de eik om zijn blad voortaan vast te houden tot in de lente de nieuwe bladeren verschenen. En zo geschiedde het. Toen de duivel zijn ziel kwam halen zei de man rustig: “De afspraak is pas geldig als alle blaadjes van de bomen zijn gevallen. Ik geef u mijn ziel zodra er aan de eik geen enkel blad meer zit.”

De duivel begreep dat de hemel hem weer dwars zat en was woedend. In zijn razernij probeerde de duivel met zijn lange, scherpe nagels de bladeren van de eiken te trekken, maar die lieten niet los. Wel beschadigde hij de bladeren van de eik, wat we tot op de dag van vandaag kunnen zien, aan de inhammen die het blad van de eik kenmerken. (Vrij naar Els Baars)

Bron:

Natuurverhalen van Els Baars (www.natuurverhalen.nl)

Violette gordijnzwam

Stikstofdepositie

En de rol van paddenstoelen in relatie tot de vitaliteit van bossen

AUTEUR: KARIN DE RAADT

We weten al sinds een jaar of dertig dat er grote veranderingen zijn opgetreden in de soortenrijkdom en het aantal vruchtlichamen van ectomycorrhiza-paddenstoelen (de soorten die samenleven met boomwortels) en dat die veranderingen moeten worden toegeschreven aan stikstofdepositie. Niet alle ectomycorrhiza-paddenstoelen zijn even gevoelig voor stikstof. Over het algemeen is die gevoeligheid wel redelijk constant op het niveau van paddenstoelengslachten.

Veldwaarnemingen en bemestingsproeven met stikstof in Europa en Noord-Amerika laten sterk vergelijkbare verschuivingen zien. Stekelzwammen zijn het meest gevoelig (en het meest achteruitgegaan), en ook gordijnzwammen en ridderzwammen tonen een grote gevoeligheid. Slechts enkele soorten zijn tamelijk ongevoelig voor stikstofdepositie zoals krulzomen, fopzwammen, de geelwitte russula, de kastanjeboleet en de rimpelende melkzwam.

Negatieve invloeden op ectomycorrhiza

Effecten van stikstofdepositie betreffen niet alleen het bovengrondse deel van de zwam, het vruchtlichaam. Ook het aantal worteltopjes en de biomassa van het schimmelnetwerk worden door stikstofdepositie negatief beïnvloed. De vraag is daarom van belang wat de effecten van deze achteruitgang zijn op de gezondheid van bomen en de vitaliteit van het bos. De achteruitgang van ectomycorrhiza leidt tot een afnemend vermogen van de boom om fosfaat op te nemen, en samen met de verhoogde opname van stikstof leidt dat tot een onbalans in de verhouding van beide essentiële nutriënten (voedingsstoffen). Waarnemingen aan verschillende boomsoorten in geheel Europa wijzen ook op deze verstoorde nutriëntenbalans. De afname van ectomycorrhiza leidt ook tot verminderde opname van nutriënten als kalium, magnesium en calcium.

Overmaat aan stikstof, dat wil zeggen meer stikstof dan door de boom kan worden opgenomen of in de humusvoorraad in de bodem kan worden opgeslagen, spoelt uit, met allereerst nadelige gevolgen voor de kwaliteit van grondwater en oppervlaktewater. Maar stikstofuitspoeling leidt ook tot verzuring en verlies aan de voedingsstoffen kalium, magnesium en calcium, een afnemende beschikbaarheid van fosfaat en een toenemende beschikbaarheid van aluminium, dat de wortelgroei remt.

De ectomycorrhiza-paddenstoelen die het meest gevoelig zijn voor stikstof maken vaak grote ondergrondse netwerken die ook van belang zijn voor de opname van water. Het gevolg is dat stikstof de nadelige gevolgen van droogte versterkt. Doordat ook bomen zelf reageren op stikstofdepositie door het maken van een relatief kleiner wortelstelsel, is er sprake van een versterkend effect van minder wortels en minder ectomycorrhiza.

Strooiselophoping en ectomycorrhiza-paddenstoelen

Niet alleen ectomycorrhiza-paddenstoelen worden door stikstof negatief beïnvloed. Ook bij de afbrekers van strooisel en hout treden veranderingen op. Soorten die erg efficiënt zijn in de afbraak van de meest complexe chemische verbindingen nemen af, terwijl opportunistische soorten minder last hebben of zelfs van stikstof profiteren. Veranderingen in de soortensamenstelling van strooiselafbrekers gaan gepaard met veranderingen in de enzymproductie, met als gevolg een vertraagde afbraak van meer complexe verbindingen en daardoor strooiselophoping, hetgeen tegelijk ook een verstoorde kringloop van voedingsstoffen in strooisel en humus met zich meebrengt.

Natuurlijk leidt strooiselophoping ook tot koolstofvastlegging en daarmee tot een mogelijke vermindering van de hoeveelheid van het broeikasgas CO₂, maar dat effect is veel te klein om werkelijk veel bij te dragen aan vermindering van de snelheid van klimaatverandering. Die strooiselophoping werkt vervolgens weer negatief op ectomycorrhiza-paddenstoelen zodat een negatieve spiraal ontstaat, waarbij herstel erg lastig is.

In wegbermen, waar strooisel makkelijker wegwaait of bewust door de mens verwijderd wordt, is de achteruitgang van ectomycorrhiza-paddenstoelen zichtbaar minder; en zulke met bomen begroeide wegbermen zijn dan refugia (toevluchtsoorden) voor stekelzwammen, gordijnzwammen en ridderzwammen. Schelpenpaden in bossen kunnen in de eerste meters rondom het pad het effect van verzuring tegengaan, en ook daar vinden we vaak meer ectomycorrhiza-paddenstoelen. Maar vanwege de toenemende drukte op fietspaden in natuurgebieden worden schelpenpaden vaak vervangen door bredere betonnen paden die veel minder de verzuring tegengaan.

Berkenridderzwam

Herstel van de vitaliteit van paddenstoelen en bos

De negatieve effecten van stikstof op ectomycorrhiza lopen zowel via de boom (die suikers aan de ectomycorrhiza-paddenstoelen verschaft in ruil voor voedingsstoffen) als via de bodem. Onderzoek wijst erop dat het effect via de bodem veel belangrijker is dan het effect via de boom. Doordat de stikstof lange tijd in de bodem blijft, moeten we er rekening mee houden dat de stikstofproblematiek een langdurige erfenis achterlaat.

De vraag is dan hoeveel ingezet kan worden op natuurbeheer om herstel van de paddenstoelen te realiseren als de stikstofdepositie sterk teruggedrongen is. De eerste waarnemingen en theoretische modellen wijzen op een soort kantelpunt. Bij weinig stikstofdepositie blijft het bos in een stikstofarme toestand, maar als er eenmaal veel stikstof in de bodem zit, blijft de stikstofbeschikbaarheid hoog, ook als de depositie afneemt.

De inspanningen die nodig zijn voor herstel van ectomycorrhiza-paddenstoelen en strooiselafbrekers zullen dan ook zeer groot en langdurig moeten zijn. Anders leiden terugkoppelingen in het boscysteem tot een toestand van beperkt herstel van niet alleen de paddenstoelen maar alle organismen die daarvan afhankelijk zijn, te beginnen met de bomen. Als echter de stikstofbelasting hoog blijft, zullen bomen met ectomycorrhiza het minder goed blijven doen met een toenemende kans op vervanging door bomen en struiken die een ander type mycorrhiza, arbusculaire mycorrhiza vormen, zoals lijsterbes, braam, Amerikaanse vogelkers en esdoorn. Deze arbusculaire mycorrhiza vormen geen paddenstoelen.

Samenvatting:

Ectomycorrhiza-paddenstoelen en strooiselafbrekers zijn paddenstoelen die van groot belang zijn voor de vitaliteit van bossen. Stikstofdepositie heeft op beide categorieën paddenstoelen een negatief effect. Doordat stikstof nog lang in de bodem aanwezig blijft, ook na ingrijpende vermindering van de stikstofdepositie, zal herstel van de vitaliteit van bossen langdurig van aard zijn.

Bron: Nederlandse Mycologische Vereniging.

Ledenadministratie

Nieuwe leden

A. van Hal

J. Oude Lenferink

Paddenstoelen

AUTEUR: SANDRA OMLO

Op 9 oktober 2022 was onze jaarlijkse paddenstoelenexcursie. Deze werd deze keer gehouden in het prachtige park bij kasteel Voorstonden.

Onze gidsen Hilda, Herma en Chris, samen met een gids in opleiding bij park de Hoge Veluwe Karin de Raadt, en ik hebben 35 personen 'alles' verteld over het geheimzinnige leven van paddenstoelen.

Het was heerlijk weer en gelukkig waren er heel veel paddenstoelen. Na afloop ging iedereen voldaan naar huis!

Ik heb een collage gemaakt. Met 17 nummers.

Vraag: Welke plaatjeszwammen zie je?

Oplossingen naar: omlosandra@gmail.com

Prijs: De heuvels op, de lanen in. Een IVN wandel- en fietsgids door de Veluwezoom

IJzersterk en oerhard

AUTEUR: HERMAN HESKAMP

Tijdens het voorwandelen voor de excursie op Het Leusveld te Hall kwam ik aan de Noordwestzijde van het gebied een afgegraven vlakke tegen.

Bij nader onderzoek bleek het recent verworven grond van Natuurmonumenten te zijn, die was afgegraven tot op het pleistocene zand.

We staan er misschien niet vaak bij stil, maar ons landschap verandert voortdurend.

Op de grond waar wij nu lopen, stoof ooit zand over een koude poolwoestijn, stroomden rivieren tussen meren en moerassen, lagen uitgestrekte oerbossen of golfde de zee.

Zo ook in de omgeving van Hall, waar ijzerrijk water uit de heuvelrug omhoogkomt. Om die grote hoeveelheid water af te voeren werden sloten gegraven, beken rechtgetrokken en bossen 'op rabat' gezet. Met als doel het water zo snel mogelijk uit het terrein weg te krijgen.

Het gele zand van de stuwwallen is niets anders dan een kwartskristalletje met daar omheen een miniem laagje ijzer. Nu zijn bepaalde humuszuren in staat om dat kleine beetje ijzer om die zandkorrels heen, op te lossen en via het regenwater in de grond te transporteren.

Diep in de grond bevindt zich geen zuurstof (abiotisch) zodat het opgeloste ijzer vrijelijk met de waterstromen alle kanten op kan gaan.

Waar het ijzerhoudend water 'dagzoomt', komt het vlak onder de oppervlakte in contact met zuurstof. IJzer dat in aanraking komt met zuurstof en water, vormt roest; dat weten we allemaal. Deze roest verkit met het aanwezige zand en vormt dan oer. Soms gebeurt dit over grotere afstanden en dan spreken we van een oerbank.

Boeren hebben een hekel aan oerbanken omdat ze niet waterdoorlatend zijn en slecht voor de ploeg. In vroegere jaren werd het ijzeroer daarom verzameld en naar een ijzergieterij in de buurt afgevoerd. Zo kreeg je er ook nog iets voor. De hele ijzerindustrie in de Achterhoek draaide op dat ijzeroer van de 17de tot in de 19de eeuw. Bekende namen zijn Vulcanus in Doetinchem, DRU in Ulft en Nering Bögel in Deventer (Ov.).

Ik heb een stuk oer opgeraapt en mee naar huis genomen omdat ik toevallig een expositie over ijzer aan het opzetten was bij het Gelders Geologisch Museum in Velp. Maar eerst heb ik het de mensen, bezoekers van de publiekswandeling, laten zien tijdens de Leusveldwandeling op 11 december. Nu ligt dat stuk oer in een vitrine met een kaartje 'IJzeroer uit Hall, Gelderland'.

De mini-expositie over ijzer is te bewonderen in het Gelders Geologisch Museum in Velp tot medio juni 2023. Ik vertoef daar meestal ook op dinsdag en woensdag in de middaguren.

Oer uit Hall (Gld)

Beleef de natuur

INDIEN ONBESTELBAAR: H. HESKAMP - 'T HAAGJE 12 - 6961 GM EERBEEK

Agenda

Zondag 12 februari 2023 - 14.00 uur

Loenermark. Geologie en landschap

Start: Parkeerplaats de Schaapskooi
Droefakkers in Loenen (Gld)

Gidsen: Herman, Chris, Jan C. en Karin

Maandag 10 april 2023 - 11:00

Doorstapwandeling Harfsen

Info volgt IVN Zutphen

Zondag 12 februari 2023 - 11.00 uur

Doorstapwandeling IVN Zutphen

Duur: 3 uur

Start: Sluis Eefde Kapperallee 53A
7211 CB Eefde

Zondag 16 april 2023 06.45 uur

Voorstonden. Vroege vogels

Start: Parkeerplaats Natuurmonumenten
Voorsterweg 144, 6971 KD Brummen
Gidsen: Joop, Lambert, Aad en Ben

Maandagavond 13 februari - 19.30 uur

ALV IVN Eerbeek

Cultuurhuis Pater Dekker

H.A. Lorentzstraat 20, 6961 XL Eerbeek

Zondag 23 april 2023 14.00 uur

Huis 't Velde. Voorjaar

Start: P. plaats Vordenseweg 2 Warnsveld
Wandeling samen met IVN Zutphen
Gidsen: Chris, Herman en Lambert

Zondag 26 februari 2023 - 14:00 uur

Excursie Gorsselse Heide

Thema: Geschiedenis

Start: hoek Deventerdijk/Gerrit Slagmanstraat

Vrijdag 12 mei 2023 21.00 uur

Voorstonden. Vleermuiswandeling

Start: Parkeerplaats Natuurmonumenten
Voorsterweg 144, 6971 KD Brummen
Gidsen: Chris en Herman

Zondag 12 maart 2023 - 14.00 uur

Hall. Laarzenpad

Start: School de Vossestaart

Dorpsstraat 40 Hall

Gidsen: Lambert, Aad, Karin en Ben

Zondag 26 maart 2023 - 14:00 uur

Lentewandeling

Huis de Voorst

Info volgt IVN Zutphen

Alle excursies duren ongeveer 2 uur
tenzij anders aangegeven

Voor informatie over plaats en tijd.

Eerbeek: excursies@ivn-erbeek.nl
Telefoon 06-47368561

Zutphen: ktengrotenhuis@kpnmail.nl
Telefoon 0575-471995